

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено особливості неперервного навчання дорослих у системі післядипломної освіти. Визначено та окреслено основні шляхи, принципи та методи, на основі яких має будуватися навчальний процес фахівців з урахуванням особливостей, притаманних навчання дорослих у системі післядипломної освіти.

Ключові слова: післядипломна освіта, навчання дорослих, неперервна освіта, андрагогіка, система підвищення кваліфікації.

Об'єктивна потреба й водночас невід'ємна складова соціально-економічної політики держави, її подальший цивілізований розвиток – це забезпечення неперервності професійної освіти в сучасних умовах сьогодення, яке характеризується розвитком науки і техніки та зростання суспільства в цілому. Саме у зв'язку з цим не потрібно відокремлювати реформи та зміни в освіті від розвитку інших сфер суспільства. Виходячи з цього, суспільству необхідно постійно оновлювати професійні знання фахівців, зокрема педагогічних працівників. Так, вирішенню проблеми сприяє активний розвиток досліджень особливостей освіти й виховання дорослих, функціонування курсів підвищення кваліфікації, пошук сучасних організаційних форм, методів і засобів їх інтенсивного навчання, визначення оптимальних інтервалів між періодами навчання. Адже освіта має виступати в ролі провідника і розвиватися в гармонійному взаємозв'язку із суспільством.

Значний внесок у розвиток теоретичних засад і концептуальних положень щодо організації та розвитку системи післядипломної педагогічної освіти зробили такі вчені, як В. І. Бондар, І. П. Жерносек, М. Ю. Красовицький, В. І. Маслов, В. В. Олійник, Н. Г. Протасова, Т. І. Сущенко; наукові засади організації навчально-виховного процесу в закладах освіти вивчали А. М. Алексюк, В. І. Бондар, Ю. В. Васильєв, С. У. Гончаренко, М. С. Каган, В. М. Мадзігон, В. О. Якунін; особистісно-діяльнісний та особистісно-розвивальний підходи до розгляду процесу навчання фахівців та андрагогічний підхід висвітлено у працях М. Ноулза, П. Джарвіса, Р. Сміта, який дає змогу визначити специфічні ознаки навчання дорослих і шляхи вдосконалення його організації. Психолого-педагогічні теорії особистості та її розвитку в процесі діяльності вивчали Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, Б. М. Теплов, Г. І. Щукіна та ін.; теоретичні засади креативної педагогіки розробляли вчені В. О. Моляко, Ю. З. Гільбух, С. О. Сисоєва. Особливу цінність мають погляди таких науковців, як В. Г. Кремень, В. І. Маслов, В. В. Олійник, М. І. Романенко, В. А. Семиченко щодо зміни концепції неперервності післядипломної педагогічної освіти та її особистісної спрямованості.

Мета статті – визначити й розкрити характерні особливості процесу навчання дорослих у системі післядипломної педагогічної освіти.

Інститутам післядипломної педагогічної освіти належить провідна роль в освіті дорослих, зокрема вчителів. “Післядипломна освіта – це система навчання та розвитку фахівців для приведення їх професійного рівня кваліфікації у відповідність до вимог часу, особистісних та виробничих потреб; удосконалення їх наукового та загальнокультурного рівня; стимулювання та розвиток творчого і духовного потенціалу особистості, яке відбувається у спеціалізованих навчальних закладах і керується державними стандартами щодо фаху певних рівнів кваліфікації” [4, с. 6]. Розвиток особи сучасного педагога в системі післядипломної педагогічної освіти здійснюється за умов виконання певних принципів, філософсько-педагогічних ідей освіти впродовж життя. На думку І. А. Зязюна, “філософська-педагогічна ідея освіти впродовж життя, професійне вдосконалення уособлює в собі обшир декількох змістовних цілеспрямовань. Це, передусім, усвідомлення освіти як процесу, що охоплює все життя; це – невинне цілеспрямоване засвоєння людиною соціокультурного досвіду з використанням усіх ланок існуючої освітньої системи; це – дотримання означеного принципу організації освіти, освітньої політики, спрямованої на створення умов для навчання людини впродовж усього її життя, забезпечення взаємозв’язку і спадковості різних ланок освіти” [2, с. 13]. Тому система післядипломної освіти має створити такі умови підвищення кваліфікації, які б задовольнили потреби педагогічних працівників різних спеціальностей та категорій. Саме тому сучасна система післядипломної освіти педагогічних кадрів має ґрунтуватися на концепції неперервної освіти, яка прийнята за стратегічну в цивілізованих країнах світу. У сучасній науці про освіту розрізняють два принципових підходи: педагогічний (навчання у школі та виші) й андрагогічний (навчання в системі підвищення кваліфікації). Результат освіти в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників спонукає педагогів, які навчаються, до переосмислення системи цінностей (цінностей процесу отримання продукту (знань) та досягнення цілей, цінностей саморозвитку), а викладачів – розглядати систему підвищення кваліфікації як інтегровану цілісність, основна увага якої сконцентрована на залученні слухачів до пошуку засобів і способів розв’язання реальних професійних проблем, що приводить до визначення цілей, функцій та видів педагогічної діяльності викладачів і встановлення їх взаємозв’язку. Для вкрай урбанізованого суспільства принцип “освіта упродовж усього життя” набуває все більшого практичного звучання. Сучасний педагог – усебічно розвинена особистість, змушена адекватно, на науково обґрунтованій основі, реагувати на всі виклики часу. “Педагог є не тільки транслятором досвіду, а й стимулятором розвитку і пізнання учнів. Він не тільки виконавець навчальних методик, а й автор власних методик, які сприяють психосоціальному зростанню особистості. На сьогодні педагог повинен забезпечувати свій постійний розвиток, усвідомлювати цінності та світоглядні настанови, які сприяють створенню здорового людського суспільства, залежно від ситуації розумітися на науково-дослідницьких методах, уміти вибирати і використовувати ці методи і технології” [5, с. 3–5]. Тому система післядипломної освіти є органічною складовою системи неперервної освіти,

і її подальше функціонування та розвиток можливі лише за умови тісного взаємозв'язку з усіма іншими складовими освітньої сфери. Саме з цієї точки зору визначено Державною національною програмою "Освіта" (Україна XXI століття) місце післядипломної освіти в загальній структурі освіти. Як пріоритетний напрям реформування освіти вказано "...створення умов для задоволення освітніх та професійних потреб і надання можливостей кожному громадянину України постійно вдосконалювати свою освіту, підвищувати професійний рівень, оволодівати новими спеціальностями..." [1, с. 7]

Беручи за основу Положення "Про післядипломну освіту", можна виділити такі основні елементи системи післядипломної освіти: спеціалізація, стажування, підвищення кваліфікації та перепідготовка педагогічних кадрів. Ці елементи взаємопов'язані й об'єднані загальною метою: підвищення якості фахової підготовки освітян відповідно до вимог суспільно-економічного та науково-технічного прогресу. Але кожен з вищезазначених елементів післядипломної системи освіти має право на існування, має свою мету та специфічний вид діяльності. Головним при цьому є розвиток наукового стилю пізнавальної діяльності, а не вивчення нової інформації. Внаслідок цього учасників післядипломної освіти спонукають до створення інтелектуальної бази для педагогів, подолання усталених стереотипів, застарілих цінностей і підходів, пошуку нових ідей. Це, перш за все, формування розуміння таких понять, як духовність і демократичність у системі навчально-виховного процесу, гуманізм у всіх видах діяльності. Тому освіта покликана формувати систему суспільних ідеалів, яка буде спиратися на основні принципи навчання дорослих, які скеровують життєтворчий процес відповідно до законів навколишнього світу (за С. А. Щенніковим).

Принцип єдності трьох середовищ

Освіта для дорослих створюється як система, що об'єднує в освітній простір декілька різнорідних середовищ існування дорослих, де здійснюється їхня освіта.

Навчальне середовище – середовище, в якому безпосередньо здійснюється навчання у вигляді роботи над навчальним матеріалом курсів під керівництвом викладача.

Професійне середовище – середовище, у якому навчання поєднано з професійною діяльністю і здійснюється у специфічних формах, пов'язаних з її аналізом та розвитком засобом навчальних матеріалів і освітніх технологій.

Соціальне середовище – середовище, у якому навчання впливає на формування нових цінностей життя й діяльності засобами участі дорослих в організованих процесах комунікації.

Принцип відкритості освітнього простору:

- освіта є доступною, навчання може починатися з будь-якого рівня, на відстані, без відриву від основної діяльності;
- наявна можливість для вибору умов навчання, яке поєднано з професійною діяльністю;
- навчання спрямовано на саморозвиток – орієнтовано на зміни, внаслідок зміни освітніх потреб;
- враховуються індивідуальні здібності осіб, що навчаються;

- побудовано на основі комунікації між усіма суб'єктами освітньої системи;
- створює умови для самоактуалізації за рахунок вибору “траєкторії” навчання.

Принцип синтезу трьох підходів до освіти:

- *андрагогічний підхід* – підхід до освіти, побудований на врахуванні особливостей дорослих, які навчаються і при цьому зайняті професійною діяльністю;
- *особистісно орієнтований підхід* – підхід до навчання, побудований на врахуванні закономірностей розвитку дорослих, які навчаються, як особистості;
- *контекстний підхід* – підхід до навчання, побудований на використанні контексту освітнього процесу як умови перетворення навчальних знань у професійні.

Принцип діяльності:

- зміст навчальних матеріалів необхідно вибудовувати навколо основних видів діяльності дорослих, що навчаються;
- в основі організації освітніх процесів мають бути враховані особливості професійної діяльності осіб, що навчаються;
- організація процесу навчання має бути побудована на рефлексії дорослими, що навчаються, результатів власної діяльності.

Принцип безперервної підтримки

Під час навчання дорослих мають бути передбачені різні форми підтримки їхньої діяльності на етапах:

- початку навчання;
- власне навчання;
- після засвоєння навчального матеріалу.

Форми підтримки можуть бути різними, наприклад, консультування, інформування, оновлення навчальних матеріалів.

Принцип професійної мотивації

Разом з процедурами навчання має бути передбачена та впроваджена система мотивації дорослих до навчання через:

- отримання можливості неперервного консультування;
- отримання можливості оновлення інформаційного забезпечення професійної діяльності;
- отримання можливості кар'єрного зростання засобами участі в навчанні [8, с. 268–283]. Органічними складовими післядипломної освіти є теоретичне і практичне навчання. Теоретичне навчання в змісті післядипломної освіти виконує функції: орієнтира в інформаційному потоці; розвитку мислення педагога; формування та збагачення понятійного апарату фахівця; створення основи для осмислення й аналізу педагогічного досвіду; прогностичної основи для прийняття рішень; здобуття та вироблення нового знання. Виходячи із цього, структура змісту теоретичного навчання детермінована: цілями післядипломної освіти; гуманітаризацією змісту піс-

лядипломної освіти; структурою об'єкта діяльності; рівнем кваліфікації педагогів; структурою об'єкта вивчення [3].

Система підвищення кваліфікації, яка вирішує складні й важливі завдання, є однією із складових системи післядипломної освіти. Процес організації навчання дорослих відбувається з урахуванням потреб, мотивів і професійних проблем, що постають перед педагогами в практичній діяльності. Освіта дорослих не є однобічним процесом, тому викладачі курсів підвищення кваліфікації мають вивчати тенденції, перспективи розвитку та новітні досягнення у відповідній галузі педагогіки. Підвищення ефективності професійної діяльності педагогів на робочих місцях – ось кінцевий результат навчання у системі післядипломної освіти. Поступовий розвиток особистості, яка навчається на основі вдосконалення її професійної діяльності та підвищення професійного рівня, є головною метою підвищення кваліфікації. Такий розвиток можливий, коли педагоги систематично здійснюватимуть самоаналіз результатів власної діяльності, а також порівнювати ці результати із вимогами сучасних досягнень науки, соціальним та професійним досвідом. Тому моделювання системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників передбачає створення таких навчальних програм, які враховують не середньостатистичного слухача, а орієнтовані на індивідуальні особливості особистості педагога, допомагають не тільки адаптуватися до умов навчання, але й самостійно створити власне “освітнє середовище”. Наявний професійний і життєвий досвід безпосередньо впливає на специфіку навчання слухачів, оскільки дорослі учні вільні у виборі мети навчальної діяльності та цілком самодостатні. Використання досвіду слухачів у процесі їх навчання зумовлюється необхідністю проведення вхідного діагностування. Викладачам важливо не тільки пропонувати теоретичний матеріал, а й пов'язувати теорію і практику з досвідом дорослих, що навчаються, визнавати цінність цього досвіду. Ефективності навчання сприяє також використання досвіду і знань слухачів, якщо вони відповідають темі заняття. Однією з особливостей навчання в системі підвищення кваліфікації є динамічний і мобільний процес, який вимагає пошуку й застосування ефективних методів для забезпечення високої якості навчання педагогів, тому що слухачі мають засвоїти значний обсяг інформації за достатньо короткий термін, виробити нові вміння та навички професійної діяльності. Неоднорідний склад учасників навчального процесу, які мають різний рівень професійної підготовки і досвід роботи, також є важливою особливістю, що заслуговує на додаткову увагу викладачів. Проаналізувавши такі особливості, можна зазначити, що у процесі навчання дорослих має переважати диференційований підхід, адже в кінцевому результаті кваліфікація слухачів повинна відповідати єдиним вимогам для цих категорій фахівців. Спрямованість педагогів на миттєве застосування результатів навчання є ще однією з особливостей роботи з дорослими. Тому викладачі системи підвищення кваліфікації створюють умови для оволодіння вміннями й навичками використання отриманих знань у практичній діяльності, а не тільки надають слухачам певний обсяг нових знань.

Таким чином, у системі післядипломної освіти використовують методи, які відповідають природі та характерним ознакам навчання дорослих. Це інтерактивні методи навчання. При активному навчанні дорослий вступає в діалог з викладачем, активно бере участь у пізнавальному процесі, виконуючи при цьому творчі, пошукові, проблемні завдання в парі, групі. Джерела активності дорослої людини різні. Вони у її мотивах і потребах; у природному середовищі людини; в особистості викладача й засобах його роботи, формах відносин і взаємодії викладача та його учня. Вони створюють умови для постійного, систематичного аналізу власних дій, враховуючи навчальні потреби дорослої людини. Практично всі дослідники проблеми інтерактивного навчання зазначають, що інтерактивності навчання не можна досягнути без відкритих, доброзичливих відносин між учасниками навчального процесу, умінь викладача використовувати для цього спеціальні соціально-психологічні, дидактичні й особистісні засоби. Методи інтерактивного навчання сприяють подоланню у свідомості педагогів шаблонів, стереотипів у ставленні до професійної діяльності [7, с. 6].

Поняття “інтерактивність”, “інтерактивне навчання”, “інтерактивні методи й методики навчання”, “інтерактивні технології” у наукових працях з педагогіки описують процес навчання як спілкування, кооперацію, інтеграцію, співробітництво рівноправних учасників, а тому їх перспективність застосування у вищій школі очевидна. Таким чином, поняття “інтерактивне навчання” характеризує такий процес навчання, який побудований на взаємодії учня з навчальним оточенням, навчальним середовищем; ґрунтується на психології людських взаємин; сутність якого полягає в організації спільного процесу пізнання, коли знання здобуваються в спільній діяльності через діалог, полілог учнів між собою й викладачем. Дидактична особливість інтерактивного навчання дорослих учнів полягає у тому, що в процесі його реалізації часто спостерігається порушення звичної логіки навчального процесу: не від засвоєння теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через застосування [7, с. 6–7].

Таким чином, “інтерактивні методи післядипломного навчання – це система способів діалогічної взаємодії суб’єктів післядипломного навчання (учіння), спрямованих на осмислення діалогу, його “інтер” – “інтра” – “мета” – суб’єктні плани. Тобто інтерактивні методи післядипломного навчання можна розглядати як систему суб’єктно-суб’єктних відносин (викладач системи післядипломної освіти та педагог), основою якої є освоєння педагогом методів, засобів навчання, теорії їх використання для реалізації місії освіти, представленої в навчальних цілях предмета” [4, с. 117].

До форм і методів інтерактивного навчання можуть бути віднесені: евристична бесіда, презентації, дискусії, “мозкова атака”, метод “круглого столу”, метод “ділової гри”, конкурси практичних робіт з їхнім обговоренням, рольові ігри, навчальні тренінги, колективні вирішення творчих завдань, кейс-метод, практичні групові й індивідуальні вправи, моделювання певного виду діяльності або ситуацій, проектування й написання бізнес-планів, різних програм, обговорення відеозаписів, включаючи запис власних дій тощо. Зару-

біжні дослідники часто зараховують вищевказані методи до “активних форм семінару”, зазначаючи, що кожна із цих форм має специфічні функції, свою методику підготовки, організації й проведення [7, с. 7].

Слід зазначити, що особлива роль у розвитку освіти та суспільства відведена педагогу. Підтвердження цієї тези знаходимо в результатах досліджень вітчизняних науковців: “В умовах стрімкого розвитку суспільства змінюються ролі, функції і відповідальність учителів, формується новий професійний профіль педагога як носія суспільних і освітніх змін. Для вирішення нових завдань освіти XXI ст. педагог має бути зорієнтованим на неперервний особистий і професійний розвиток, усвідомлювати і стверджувати у своїй праці цінності здорового життя суспільства, брати участь у справах місцевої громади і всього суспільства. Соціокультурний аспект проблеми розвитку педагога в системі післядипломної педагогічної освіти – забезпечувати ефективне управління навчальним середовищем і ресурсами, ув’язувати шкільні навчальні програми з потребами суспільства тощо” [6, с. 15].

Висновки. Таким чином, для підвищення розвитку системи післядипломної освіти, зокрема підвищення кваліфікації, необхідно враховувати різноманітність підходів та вимог до навчання дорослих, забезпечити збалансованість і змістовність форм навчання, а саме: дорослі, що навчаються, мають відчувати провідну роль у процесі навчання і відчувати особистісну значущість; максимально врахувати власні професійні потреби, інтереси та індивідуальні запити. Необхідно враховувати соціально-економічні умови професійної діяльності, забезпечити педагогів-практиків широким спектром пропозицій щодо самостійного вибору найбільш прийнятних для себе форм навчання. Сьогодні потреби у практичній діяльності вчителя має задовольняти зміст курсів підвищення кваліфікації. Атмосфера творчої взаємодії викладачів і слухачів, створення умов для вільного обміну думками, повага до думки педагогів – ці складові і є основою формування позитивної мотивації до самоосвіти та ставлення слухачів до навчання на курсах підвищення кваліфікації. В інноваційному вдосконаленні вчителів система післядипломної освіти відіграє важливу роль. Диференційований підхід до роботи з учителями – ось основна вимога сучасного змісту освіти від інститутів післядипломної освіти, а саме: забезпечення інформацією про сучасні педагогічні технології та інноваційні процеси; збільшення обсягу науково-теоретичної підготовки; здійснення науково-консультативного обслуговування, забезпечення планомірного зростання до фахівця вищої категорії тощо. Такі завдання, як формування у педагогів здатностей до самозміни, самоорганізації, саморозвитку в творчо-пошуковій діяльності, стають пріоритетними в системі післядипломної освіти дорослих.

Список використаної літератури

1. Державна національна програма “Освіта”. Україна XXI століття. – Київ : Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Зязюн І. А. Філософія неперервної освіти / І. А. Зязюн // Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми : матеріали міжнародної науково-практичної конференції : у 6 кн. – Чернівці : Митець, 1996. – Кн. 1. – 123 с.

3. Протасова Н.Г. Теоретико-методичні основи функціонування системи післядипломної освіти педагогів в Україні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Н. Г. Протасова. – Київ, 1999. – 33 с.
4. Професійний розвиток педагогічних працівників: практична андрагогіка : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. В. І. Пуцова, Л. Я. Набоки. – Київ, 2007. – 228 с.
5. Романенко М. І. Методологічні зміни у післядипломній педагогічній освіті України в контексті соціально-економічних та освітянських реформ / М. І. Романенко // Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – № 2. – С. 3–7.
6. Синенко С. І. Розвиток післядипломної педагогічної освіти в країнах Західної Європи (Англія, Франція, Німеччина) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України. – Київ, 2002. – 21 с.
7. Сисоєва С. О. Інтерактивне навчання дорослих у системі післядипломної педагогічної освіти / С. О. Сисоєва // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”]. Сер. : Педагогіка. – 2011. – Т. 158. – Вип. 146. – С. 5–10.
8. Щенников С. А. Открытое образование / С. А. Щенников. – Москва : Наука, 2002. – 527 с.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2015.

Сиваш С. В. Особенности обучения взрослых в системе последипломного образования

Статья посвящена особенностям непрерывной учебы взрослых в системе последипломного образования. Определены основные пути, принципы и методы, на основе которых должен строиться учебный процесс специалистов с учетом особенностей, присущих учебе взрослых в системе последипломного образования.

Ключевые слова: *последипломное образование, учеба взрослых, непрерывное образование, андрагогика, система повышения квалификации.*

Sivash S. Features adult Learning in the system of Postgraduate Education

Society needs to constantly update professional knowledge of experts, in particular teachers. So the problem contributes to the active development of studies of adult education and training, operation training courses, finding modern organizational forms, methods and means of their intensive training, determination of optimal intervals between periods of training. After all, education should act as a guide and develop in a harmonious relationship with society.

The purpose of the article – to reveal the characteristics of an adult education system in graduate education, in particular training. Identify ways to ensure that adult education were based on these features. Determine the principles on which to build the learning process specialists, as well as methods should be used in adult education.

Teacher Training Institute plays a key role in adult education, in particular teachers. The modern system of postgraduate education of teaching staff should be based on the concept of lifelong education, which was adopted strategically in civilized countries.

The skills that solves complex and important tasks is one of the components of the system of postgraduate education. The process of organizing adult learning takes place according to the needs, motivations and professional problems faced by teachers in practice.

Thus to improve the development of graduate education, in particular training, it is necessary to take into account the diversity of approaches and requirements for adult education, provide balance and richness of forms of learning, namely adults learn, must feel a leading role in the learning process and feel the personal significance; maximum consideration own professional needs, interests and individual needs. Become a priority task of forming the teacher's ability to self-transformation, self-organization, self-development in the creative-search activity.

Key words: *graduate education, adult education, continuing education, andragogy, system training.*